

Aytən Heybətova

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti,
Filologiya fakültəsi, ƏTT kafedrası Müəllim
Aytən.heybetova@adpu.edu.az
ORCID ID 0000-0001-5338-7550
(070) 401 14 84

ƏDƏBİYYAT DƏRSLƏRİNİN İNTEQRATİV FORMADA QURULMASININ ƏHƏMİYYƏTİ VƏ YOLLARI

Annotasiya: Məqalədə ədəbiyyat dərslərinin interaktiv formada qurulmasının əhəmiyyətini əks etdirən prinsiplər aydınlaşdırılmışdır. Təhsildə integrativlik anlayışının prinsipləri olan şagirdyönümlülük, şəxsiyyətyönümlülük, nəticəyönümlülük, tələbəyönümlülük qiymətləndirmə standartlarını haqqında məlumatlar verilmiş, integrasiya haqqında məlumat əks edilmişdir. Daha sonra ədəbiyyat dərslərinin integrativ şəkildə qurulmasının üsul və yolları aydınlanmış, o istiqamətdə təhlil aparılmışdır.

Açar sözlər: ədəbiyyat, fənn, səmərəli, integrasiya, şagird.

Annotation: In the article, the principles reflecting the importance of constructing literature lessons in an interactive form were clarified. Information about student-oriented, personality-oriented, result-oriented, student-oriented assessment standards, which are the principles of the concept of integrativeness in education, information about integration is reflected. Later, the methods and ways of building literature classes in an integrative manner were clarified, and an analysis was made in that direction.

Keywords: literature, subject, effective, integration, student.

Аннотация: В статье разъяснены принципы, отражающие важность построения уроков литературы в интерактивной форме. Отражены сведения о личностно-ориентированных, ориентированных на результат, личностно-ориентированных стандартах оценивания, которые являются принципами концепции интегративности в образовании, сведения об интеграции. В дальнейшем были уточнены методы и способы построения занятий по литературе в интегративном порядке, проведен анализ в этом направлении.

Ключевые слова: литература, предмет, эффективный, интеграция, студент.

Təhsildə integrativlik anlayışı. Yeni təhsil proqramına verilən əsas tələblər dərslin fəal və interaktiv şəkildə qurulmasıdır – desək səhv etmərik. Müasirləşən dünyanı, sürətli inkişaf edən insan zəkasını artıq köhnə tədris üsulları təmin etmir, tələblərə uyğun olaraq yeni metodlar təklif edilir, sınaqdan keçirilir, pilot layihələr formasında lokal tətbiq olunur, özünü doğrultduqdan sonra standartlara əlavə olunur.

Şagirdlərin bilik və bacarıqlarının möhkəmləndirilməsi üçün öyrəndiklərinin həyatla əlaqələndirilməsi çox vacibdir. Buna görə də integrativlik yeni təhsil proqramı – kurikulumun əsas prinsiplərindən biri sayılır. Məlumdur ki, yeni təhsil proqramı tərtib olunarkən onun prinsipləri də müəyyən olunmuşdur. Bu prinsiplər aşağıdakılardır:

1. Şəxsiyyətyönümlülük

2. Şagirdyönümlülük

3. Nəticəyönümlülük

4. Tələbyönümlülük

5. İnteqrativlik

6. Qiymətləndirmə standartları

İnteqrasiya latın dilində “integratio”- “bərpa edilmə, doldurma, yerinə gəlmə, tamamlama”, “unteger” “bütöv, tamam” sözündən götürülmüşdür. 1, s.9.) Yəni öyrənən əldə etdiyi biliyi bütövləşdirmək, tamamlamaq üçün əlaqəli məlumatlara yiyələnir. Aparılan tədqiqatlar təlim marağını artıran əsas vasitələr kimi uyğun elm sahələrinin müəyyən müstəvidə əlaqələndirilməsinin və vahid formada təqdim olunmasını effektiv üsul olduğunu sübut edir. Şagirdlər bir neçə bilik sahəsinin qovşağında, anlayışların əlaqəli sintezində daha səmərəli çalışmaqla yüksək nailiyyətlər əldə edə bilirlər. İnteqrativlik nəzərə alınarkən əsas diqqət yetiriləcək cəhət fənlərin inteqrativ xarakterdə olmasıdır.

Ədəbiyyat dərslərinin inteqrativ şəkildə qurulmasının üsul və yolları. Müasir təhsil konsepsiyasında tədrisin inteqrasiya olunmuş məzmununun mütəmadi olaraq təşkil olunması, onun yeni texnologiyalar zəminində mənimsənilməsinə tələb edir. Yəni, inteqrasiya olunmuş məzmun texnologiyasının da inteqrativ olmasını tələb edir. Dərs sinkretik olduğuna görə bunların içərisində ən əhəmiyyətli hesab edilir. Bu anlamda pedaqoji proses özü təlimin ən inteqrativ formalarından biri kimi qiymətləndirilir və müxtəlif parametrlərlə pedaqoji fəaliyyətlərin vəhdəti məhz dərs prosesində özünü göstərir.

Sözsüz ki, bu inteqrativlik, öncə, dərslərin inteqrativ məzmununun məntiqi ardıdır. Onun növbəti mərhələdə həyata keçirilməsidir. Digər tərəfdən isə pedaqoqun dərs prosesində göstərdiyi fəaliyyətin istiqamət planıdır. Həmin planda inteqrasiya əlamətlərinin olması, onun məqsəd, mövzu, təchizatlar, üsul və sisteminin daxil edilməsi yeni pedaqoji tələblərdən sayılır. Pedaqoq gündəlik dərs planında təlim məqsədinə uyğun olaraq həyata keçirdiyi pedaqoji prosesə inteqrasiya məsələlərini daxil edir. Fəaliyyətinin inkişafyönümlü olmasında ona mühüm amil kimi yanaşır. Müəllim həm də planının ümumi müddəalarında dərslərin gedişinə aid apardığı qeydlərdə inteqrasiyadan necə istifadə etdiyini nəzərə çatdırır.

İnteqrativlik prinsipi təhsil komponentlərinin bir-biri ilə və həyatla əlaqəsini nəzərdə tutur. Müasir kurikulumu ənənəvi təhsil proqramından fərqləndirən əsas cəhətlərdən biri sözügedən inteqrativlikdir. Bu o demək deyildir ki, ənənəvi təhsildə inteqrativlik yox idi. Sadəcə olaraq fəndaxili və fənlərarası əlaqə ənənəvi təhsildə məqsədyönlü və sistemli xarakter daşıyırdı. Ona görə də ənənəvi təhsillə yeni, müasir kurikulumu müqayisə edərkən bu nüanslar xüsusi qeyd olunur. Fənlərarası əlaqənin yaradılması hələ inteqrativ dərs demək deyildir. İnteqrasiya anlayışının ifadə etdiyi mənə geniş əhatəlidir. Lakin anlayışın ilk ifadə etdiyi mənə, qeyd etdiyimiz kimi təhsilin məzmun komponentlərinin bir-biri və həyat hadisələri ilə əlaqələndirilməsidir. Metodist Soltan Hüseynoğlu “fənlərarası əlaqə” ilə “inteqrativ dərs” anlayışları arasındakı əlaqəni izah edərkən fikirlərini belə ümumiləşdirir:

“– fənlərarası əlaqələrdən istifadə olunan dərs interaktiv dərsə hazırlıq mərhələsi kimi izah olunur;

– fənlərarası əlaqələrin tətbiqi ilə keçilən dərslərin materialları inteqrativ dərslərin əsasını təşkil edir;

– fənlərarası əlaqələrin reallaşdırılması ilə keçilən dərslərin məzmun və texnologiyası inteqrativ dərslərin təminatçısı rolunu oynayır və s”(5, s.5).

İntegrativ kurikulumdan danışarkən ilk növbədə onun bir sıra səciyyəvi xüsusiyyətlərini qeyd etmək lazımdır:

- Təlimin fəal cəlbəedici və əyləncəli olması;
- Çoxlu hissələrə bölünməməsi;
- Məzmunun sadə, əhatəli və anlaşılıqlı olması;
- Fənlərin sayının çox olmaması (iki, üç, dörd fənn)
- Eyni konsepsiyanın iki müxtəlif fəndə öyrənilməsi;
- Təlimin müxtəlif mərhələlərinin əlaqələndirilməsi (2, s.10).

Yeni təlim üsulları ilə keçirilən dərslərdə tətbiq olunan və oluna biləcək metodlar. Ədəbiyyat dərslərinin integrativ şəkildə qurulması müəllimdən yüksək səriştə və bacarıq tələb edir. Hərtərəfli biliyə malik olmaq təkcə ədəbiyyat müəllimi üçün zəruri tələblərdən deyil, bütün müəllimlərin peşə bacarıqlarına verilən tələbdir. Bu fənn özlüyündə sinkretik xüsusiyyətə malik olduğu üçün geniş integrasiya imkanları vardır. Fənnin integrativliyi məzmun xətləri üzrə əsas və alt standartlar arasında reallaşır. Fənlər üzrə alt standartları müqayisə edərkən məlum olur ki, ədəbiyyatın bir çox məktəb fənləri ilə, o cümlədən musiqi, tarix, ana dili, informatika fənni ilə əlaqə qura bilmə imkanları vardır. Müasir təhsildə fənlərarası integrasiya şagirdlərə daha səmərəli və fundamental təsir göstərmək üçün pedaqoji kollektivlərin və ayrı-ayrı müəllimlərin yaradıcı potensialının inkişafına töhfə verən yeni pedaqoji həllərin aktiv axtarış sahələrindən biridir. Uşaqlar müxtəlif fənləri və sənət növlərini fərqli qavrayırlar. Təsadüfi deyildir ki, ədəbiyyat çox zaman elm deyil, incəsənətin bir qolu adlandırılır. Buradan belə nəticə çıxara bilərik ki, ədəbiyyatın ən çox əlaqədə olduğu sahə incəsənətin digər sahələridir. Musiqi, təsviri incəsənət, kinomatoqrafiya ədəbiyyatla sıx əlaqədədir. Onları bir-biri ilə əlaqəsiz təsəvvür etmək çətindir. Buna görə də ədəbiyyat dərslərini integrativ şəkildə qurmaq digər fənlərə nisbətən daha maraqlı və asandır.

Dərslərin qeyri-ənənəvi formada qurulması da ədəbiyyat dərslərinin səmərəli təşkil olunmasının əsas üsullarındandır. Belə ki, qeyri-ənənəvi dərslər dediyimiz zaman məlum klassifikasiyalardan heç birinə aid olmayan, əsas xüsusiyyəti strukturunun böyük variativliyi olan dərslər nəzərdə tutulur. Qeyri-ənənəvi dərslərin tərkibini yaradıcılıq improvizasiyası və qarşılıqlı müəllim-şagird münasibətləri yaradıcılıq qabiliyyətlərinin inkişaf etdirilməsi təşkil edir. Şagirdlərin intellektinin və yaradıcı təfəkkürünün məqsədyönlü və sistemli inkişafı üçün qeyri-ənənəvi dərslər formasını təşkil edərkən müasir pedaqoji texnologiyalardan istifadə olunur: inkişafetdirici təlim, oyun, problem differensial məlumat və layihə. Bu texnologiyalar yalnız qeyri-ənənəvi dərslər vasitəsilə həyata keçirilə bilər.

Aparılmış tədqiqatlara görə insan eşitdiyinin 20 faizini, gördüyünü 30 faizni, həm görmə həm də eşitmə ilə aldığı məlumatın isə 50 faizini yaddaşına həkk edə bilər. Buradan belə nəticəyə gəlmək olur ki, dərslərin mümkün qədər əyaniləşdirilməsi uşaqların yaddaşına ilə bağlı probleminin həll olunmasına müsbət təsir göstərir. Ekranlaşdırılmış sujetlər bu mövzuda pedaqoqa ən çox kömək edən vasitə sayıla bilər. Texnologiyanın əlçatmazlığı yaşanan regionlarda müəllimlərin işləri bir qədər çətinləşir. Müasir texnologiya olmadan dərsləri integrativ şəkildə qurmaq müəllim üçün müəyyən dərəcədə mümkünsüz görünür. Lakin təcrübəli və səriştəli pedaqoq əlindəki imkanlardan istifadə edərək dərsləri integrativ formada qura bilər. Aşağı siniflərdə daha çox həcmi kiçik, seyrli, mübaligələrin bol olduğu mətnlər tədris olunur. Şifahi xalq ədəbiyyatı nümunələri aşağı siniflər üçün uyğun bədii mətnlərlə zəngindir. Tədris olunan mətnə uyğun illüstrasiyaların nümayiş olunması və yaxud şagirdlərə eşitdikləri nağıl və hekayə qəhrəmanlarını necə təsəvvür etdiklərini bir kağıza köçürməyi tapşırmaq dərslərin daha maraqlı keçməsinə səbəb olar. Aşağı siniflərdə rollu oyunlar da şagirdlər üçün

dərsi rəngarəng etməyin bir üsuludur. Müəllim əlindəki imkanlardan istifadə etməklə kiçik səhnə, aktyor qiyafəsi hazırlaya və şagirdlərin qabiliyyətinə yaxud istəyinə uyğun obrazları canlandırmağı onlara həvalə edə bilər.

Yuxarı siniflərdə isə inteqrasiyanı bir qədər fərqli qurmağa ehtiyac vardır. Belə ki, tədris olunan əsərlər həcmcə böyük, orijinala daha yaxın dildə keçirilir. Əsərlərdə təsvir olunan ictimai-siyasi, sosial mühitin şagirdlərin gözü önündə canlanması üçün tarix fənni ilə inteqrasiya qurmaq təlim nəticələrinin effektivliyinə təsir göstərir.

Danılmaz faktır ki, müasir şagird və tələbələr bədii qiraətə az meyillidirlər. Bunun nəticəsində onlarda fikirlərini ifadə etmək bacarığı ilbəlil aşağı səviyyəyə düşür. Mütləyə maraq yaratmaq ədəbiyyat müəllimlərinin üzərinə düşən vəzifələrdən biridir. Bədii qiraət ustaları, yazıçı, şair və tənqidçilərlə görüş keçirmək uşaqlarda bu həvəsi geri qaytarmaqda mühüm rol oynaya bilər.

Nəticə. Şəxsiyyətin formalaşması ətraf mühitdən asılı olduğu qədər təhsildən də asılıdır. Şagirdlərin ümumbəşəri ideyalarla, eyni zamanda yüksək insani keyfiyyətlərlə, vətənə, xalqa layiqli övlad qismində yetişməsində ədəbiyyat tədrisinin rolu çox böyükdür. Bu səbəbdən məktəbdə ədəbiyyat fənninin tədrisinə xüsusi önəm verilməlidir. Dərslərin keyfiyyətli səmərəli və nəticəyönümlü olması üçün onu şagirdlərin tələblərinə uyğunlaşdırmaq, əzbəçilikdən qaçmaq, tədris olunan materialın öyrənmədə yüksək estetik hisslərlə yanaşı məntiqi təfəkkür və dərk etməsini inkişaf etdirəcək şəkildə qurulması tədrisin qarşısında qoyulan tələblərdən başlıcası olmalıdır.

Xülasə

Məqalədə ədəbiyyat dərslərində fəndaxili və fənlərarası inteqrasiyanın bədii mətnin qavranılmasında rolundan söhbət açılır. Məlumdur ki, ədəbiyyat fənni bir çox humanitar fənlərlə sıx əlaqəlidir. Təbiət və texniki elmlərlə də ədəbiyyatın bu və ya digər dərəcədə əlaqəsi mövcuddur. Müəllimin üzərinə düşən vəzifə bu inteqrasiyanı düzgün qurmaq və tədrisi paralel şəkildə aparmaqdır. Ədəbiyyat fənninin ən sıx əlaqəsi təbii ki, Azərbaycan dili və tarix fənni ilə hesab olunur. Azərbaycan dili dərslərində şagirdlərin öyrəndiklərini mütləq bədii mətn üzərində göstərməklə möhkəmlətmək olar. Məsələn, cümlə, onun quruluşu, xitab, alliterasiya, assonans barədə məlumat verən müəllim bəllidir ki, onu nümunə üzərində göstərməlidir. Buna görə bədii mətnlər Azərbaycan dili fənni üçün də obyekt rolunu oynayar.

Ədəbiyyatın digər sıx əlaqədə olduğu digər elm sahəsi tarixdir. Tarixi hadisələrin ictimaiyyətin həyatında nə kimi dəyişikliklər yaratdığı məhz bədii əsərlərin köməyi ilə daha aydın təsvir oluna bilər.

Dərslərin inteqrativ formada qurulması digər adi dərslərdən fərqlənir. Öyrənmələr inteqrativ dərslərdə öz bacarıqlarını nümayiş etdirməyə daha geniş imkanlar qazana bilərlər və sərbəst işləmək onlar üçün artıq çox maraqlı üsul hesab olunur. Bu da şagirdlərin bilik və düşüncə səviyyəsinə təsir göstərir, dünyagörüşlərinin formalaşmasında müsbət rol oynayır. İnteqrativ dərslərdə istifadə olunan materialların rəngarəngliyi və zənginliyi dərslərin keyfiyyətinə təsir edən müsbət amillərdəndir. Şagirdlərin idrak fəaliyyətinin fəallaşmasına təsir edən bu tipli dərslərin qurulması nəinki ədəbiyyat fənni üçün, bütün fənlər üçün səmərəli nəticələrin əldə olunmasında müəllimə geniş imkanlar verir.

Fənlərarası inteqrasiyanın təmin edildiyi dərsi adi dərslərdən fərqləndirən cəhətlərdən biri də psixoloji mühitdir. Şagirdlər üçün yeni fərqli situasiyaların qurulması müəllimin peşəkarlığından asılı olan məsələdir. Öyrəniləcək obyektin, yəni təlim materialının düzgün seçilməsi inteqrativ dərslərin düzgün qurulmasının başlıca əlamətlərindən sayılır. Yeni təlim texnologiyalarından istifadə, əməkdaşlığın yaradılmasına xidmət edən fəaliyyət, seçilən mövzuya hərtərəfli şəkildə bələd olmaq dərslərin inteqrativ formada qurulmasının əsas vasitələridir.

Ədəbiyyat :

1. Aslanova R. Azərbaycan.-2009.-13 fevral.-s.9.
2. Əliyeva K. Azərbaycan müəllimi.- 2012.- 28 sentyabr.- s.10.
3. Həsənlı B. Ədəbiyyatın tədrisi metodikası. Bakı: Müəllim nəşriyyatı, -2016. -415 s.
4. Hüseynoğlu S. Ədəbiyyat dərslərində yeni texnologiyalar: fəal/interaktiv təlim. Bakı: -2009, -200 s.
5. Hüseynoğlu S. Azərbaycan dili və ədəbiyyat tədrisi. -2022, № 1 (271), Bakı: 55-72 s.